

Poznání sebe sama a teleologie v renesanční anatomii na příkladu Jesseniovy Pražské pitvy¹

TOMÁŠ NEJESCHLEBA

Self-knowledge and Teleology in Renaissance Anatomy on the Example of Jessenius' Prague Anatomy

DOI: <https://doi.org/10.54937/kd.2024.15.1.6-19>

ABSTRACT: In the article, teleological thinking in Renaissance anatomy is presented by the example of the Wittenberg anatomist Johannes Jessenius (1566-1621), who performed the first public dissection in Prague in 1600 and published a description of it in Wittenberg in 1601. Jessenius, a graduate of the University of Padua, is also concerned with teleology, which he uses both to justify anatomical practice and to incorporate it into his own interpretation of anatomical acts. In my article, I focus primarily on the dedication and introduction to Jessenius's Prague Anatomy, where teleological thinking is most clearly manifested. I present the teleology in Jessenius in two stages with reference to the passage in the dedication to the Prague Anatomy. In keeping with contemporary practice, Jessenius interprets the Delphic oracle "Know Thyself" as a call to anatomical knowledge of the human body. At the same time the self-knowledge is the knowledge of God in the sense of the connection between *cognitio sui* and *cognitio Dei*. The knowledge of the principle of purposefulness thus seems to be the culmination of all anatomical study. In terms of teleology, Jessenius focuses on the points in which the human being differs from other creatures: mind, hand, upright figure. Special attention is paid in my paper to the anatomy of the hand, in which Jessenius follows specifically Andreas Vesalius, who adopts a teleological understanding of the hand from Aristotle and Galen.

Keywords: Renaissance, Renaissance Anatomy, Teleology, Self-knowledge, Johannes Jessenius.

V dedikaci vydání popisu své slavné *Pražské pitvy* českému králi a českým stavům Jan Jessenius formuluje své přesvědčení o povaze studia anatomie.² Prezentuje je

¹ Tato kniha / studie je výsledkem badatelské činnosti podporované Grantovou agenturou České republiky v rámci grantu GA ČR 19-07439S „Filosofie renesanční medicíny v Českých zemích (Jessenius - Hájek - Khunrath - Paracelsus). Nové přístupy a kontexty“.

² Popis pitvy vydal Jessenius v roce 1601 ve Wittenberku, tedy rok po jejím uskutečnění v Praze ve dnech 8. - 12. června. Faksimile wittenberského vydání a český překlad pitvy JESSENIUS, Johannes. *Průběh pitvy jím slavnostně provedené v Praze L. P. MDC, k níž byl přičleněn traktát o kostech*. Praha : Karolinum, 2004. Vydaný text nemusí doslovně odpovídat tomu, co v Praze zaznělo, srv. FLORIANOVÁ, Hana. Jesseniova přednáška k první veřejné pražské pitvě konané roku 1600. In SILAGIOVÁ, Zuzana - ŠEDINOVÁ, Hana - KITZLER, Petr (eds.). *Donum magistrae : ad honorem Dana Martínková*. Praha : Filosofie, 2007, s. 231 - 248.

ve formě řeči, která má rysy vyznání, v němž autor odhaluje své osobní motivace. Odchovanec padovských anatomických studií, v dané době profesor anatomie a chirurgie na univerzitě ve Wittenberku,³ zde píše:

„Já však soudím, že je marné vyhledávat znalost jiných věcí, když člověk nezná sám sebe. Proto se mi nade vše ostatní líbí pozorovat právě na člověku, jak znamenitá a úžasná je stavitelská a tvůrčí činnost svrchovaně moudrého Boha, který nezřídil v těle nic marného, nic přebytného nebo zbytečného, nic, co by nebylo v nejlepším sledu a řádu, aby tak svůj ráz a polohu v každém směru uchovaly nejen všechny údy, nýbrž také jejich jednotlivé části, na kterých je vidět, že stavba našeho těla je dokonalejší než u živočichů, prostých rozumu.“⁴

Pokusím se nyní o detailnější analýzu dané pasáže. Mým cílem je na Jesseniově příkladu ukázat, jak se v renesanční anatomii rozvíjí a transformuje tradiční filosofický motiv poznání sebe sama v souvislosti s teleologií, tedy naukou o účelnosti. Budu si přitom všimnout dvou, na sebe navazujících aspektů tohoto filosofického motivu: poznání smrtelnosti lidského těla a poznání jeho účelnosti.⁵

Poznání sebe sama jako poznání smrtelnosti

Na počátku tohoto svého „vznání“ se Jesenský zjevně hlásí k apollónskému heslu „poznej sám sebe“ („gnóthi seautón“, „nosce te ipsum“). První citovaná věta je vlastně parafrází odkazu na nápis na věštině v Delfách z Platónova dialogu *Faidros* (230A), kde Sókratés říká: „Nedovedu ještě podle toho nápisu v Delfách poznat sám sebe; proto se mi zdá směšno, když ještě toto neznám, zkoumat cizí věci.“⁶ V platónském kontextu je oním poznáním míněno poznání duše, jak ostatně ukazuje i standardní reference na orákulum z Ciceronových *Tuskulských hovorů*. Cicero totiž věštbu výslovně vykládá jako výzvu ne poznávat tělo, které je jakoby lodí řízenou lodivodem – duší, nebo které je příjemce duše, nýbrž právě naopak jako příkaz „poznej povahu / přirozenost duše“. V klíčové pasáži stojí:

„Ovšem tím největším, co si lze představit, je snad vidět duši duši samou, a tento význam má Apollónův příkaz vybízející, aby každý poznal sám sebe. Nevěřím totiž, že by přikazoval, abychom poznávali své údy nebo svou postavu a svůj vzhled. Nejsme přece

³ Nejdůkladnějším historickým zpracováním Jesseniova života je stále monografie PICK, Friedel. *Johannes Jessenius de Magna Jessen. Arzt und Rektor in Wittenberg und Prag hingerichtet am 21. Juni 1621. Ein Lebensbild aus der Zeit des Dreissigjährigen Krieges*. Leipzig : Barth, 1926. Z ní vychází i POLIŠENSKÝ, Josef. *Jan Jesenský - Jessenius*. Praha : Svobodné slovo, 1965.

⁴ JESSENIUS, *Průběh pitvy*, A3.: „*Mihi vero, suiipsius nescium frustra aliorum, quaerere scientiam sentienti praeter caetera, magis placet contemplari, in uni Homine, quam insignis, quam que stupenda sapientissimi Dei architectura atque opificium, a quo nihil in corpore vanum, nil redundas aut supervacaneum, nil non optima ferie atque ordine constitutum: ut non solum membra omnia suum tenorem ac situm in omnibus servant, sed etiam membrorum singula partes; in quibus perfectiorem videas nostri corporis structuram, quam animalium, rationis expertium.*“ Upravený překlad viz NEJESCHLEBA, Tomáš. *Jan Jessenius v kontextu renesanční filosofie*. Praha : Vyšehrad, 2008, s. 239.

⁵ V článku navazuji mimo jiné na studii NEJESCHLEBA, Tomáš. Justification of Anatomical Practice in Jessenius's Prague Anatomy. In *Early Science and Medicine*, 2016, roč. 21, č. 6, s. 557 - 574. <https://doi.org/10.1163/15733823-00216p04>

⁶ PLATÓN, *Faidros*. Praha : Oikoymenh, 1993, s. 16. Platón již v dialogu *Prótagoras* (343b) přisuzuje tento výrok tzv. sedmi mudrcům, srv. PLATÓN, *Prótagoras*. Praha : Oikoymenh, 1992, s. 53. Srv. VÍTEK, Tomáš. *Sedm mudrců a jejich výroky*. Praha : Herrmann & synové, 2010, s. 184.

jen tělo, a když toto říkám, neříkám to tvému tělu. Když tedy nabádá: „Poznej sám sebe,“ nabádá tím: „Poznej svou duši.“ Tělo je přece něco jako nádoba nebo schránka na duši. Cokoli dělá tvá duše, děláš ty. Kdyby tedy poznávat duši nebylo něco božského, nebyl by tento příkaz nějaké bystřejší mysli přisuzován bohu.⁷

Delfská věštba je u Cicerona, v pozdní antice, patristice i ve středověku vskutku chápána jako výzva k sebepoznání ve smyslu nabádání k introspekci za současného opomíjení tělesné stránky.⁸ A tak se zdá, že anatomická reinterpretace Apollonova orákula, kterou nabízí i Jan Jessenius, tradičnímu pojetí protičeří a dochází zde k opuštění původního kontextu věštby. Pro anatoma má totiž tento výrok být výzvou k poznání lidského těla. Jesseniovo pochopení anatomie není nikterak výjimečné, nýbrž je plně v souladu s dobovou emancipací anatomických studií. Chápání anatomie jako poznání sebe sama se prosadilo v první polovině šestnáctého století, jak o tom svědčí i tisky listů anatomických ilustrací. Dobové ilustrace z anatomických pojednání i samostatné listy mnohdy vedle anatomického popisu nákresu lidského těla zdůrazňují heslo „poznej sebe sama“.⁹ Tento anatomický obrat k tělesnému a materiálnímu sice protičeří antickému kontextu delfského výroku, nicméně v sobě obsahuje i prvky, které jsou stále rozvíjením předchozí tradice.

Primárním výsledkem „anatomického“ poznání sebe sama má totiž být totéž, o co usilují středověcí morální teologové, kteří také na výrok odkazují: uvědomění si lidské smrtelnosti („memento mori“). V citovaném Jesseniově textu sice o smrtelnosti v souvislosti s anatomickým bádáním zmínka není, nicméně takové kontextuální chápání anatomie vyplývá z ikonografického materiálu. Obecně lze spojení hesla „poznej sebe sama“ a „pamatuj na to, že jsi smrtelný“ dokumentovat již na slavné mozaice z římského kláštera San Gregorio na Via appia, kde ležící kostlivec (jakoby v poloze na lehátku u večeře) je doprovoben řeckým nápisem „gnóthi seauton“.

Na „memento mori“ symbolicky odkazuje frontispis ikonického díla renesanční anatomie *De humana corporis fabrica* Andrease Vesalia.¹⁰ Výjevu různými postavami přeplněné dvorany, anatomického divadla, vévodí nikoli anatom Vesalius, ani pitvané ženské tělo, nýbrž kostlivec s kosou, vypínající se nad pitvním stolem a svůj zrak, či lépe prázdné oční důlky v lebce, upírající vzhůru,

⁷ CICERO, Marcus Tullius. *Tuskulské hovory*. Praha : Svoboda, 1976, I, 22, 52, s. 52. K Ciceronovu pojetí a jeho následující recepce srv. např. BRITAIN, Charles. Self-knowledge in Cicero and Augustine (De Trinitate X, 5, 7-10, 16). In *Medioevo : rivista di storia della filosofia medievale*, 2012, roč. 37, s. 107 – 136.

⁸ U některých autorů sice poznání sebe sama znamená i poznání těla, srv. SORABJI, Richard. Porphyry on Self-Awareness, True Self, and Individual. In *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, 2007, roč. 50, supplement č. 98, s. 61 – 69. <https://doi.org/10.1111/j.2041-5370.2007.tb02504.x>; důraz na poznání duše a sebepoznání ústí v mystiku, srv. HAAS, Alois M. Christliche Aspekte des ‚Gnothi seauton‘. Selbsterkenntnis und Mystik. In *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur*, 1981, roč. 110, č. 2, s. 71 – 96.

⁹ CARLINO, Andrea. Knowe Thyself : Anatomical Figures in Early Modern Europe. In *RES : Anthropology and Aesthetics*, 1995, roč. 27, s. 52 – 69. <https://doi.org/10.1086/RESv27n1ms20166917>

¹⁰ VESALIUS, Andreas - CALCAR, Jan Stephan van. *Andreae Vesalii Bruxellensis, scholae medicorum Patavinae professoris, de Humani corporis fabrica Libri septem*. Basileae : ex officina Ioannis Oporini, 1543. <https://doi.org/10.5962/bhl.title.109299>

do „míst“ posmrtného života. Nabízí-li anatomie poznání sebe sama, je zároveň poznáním smrtelnosti.¹¹

Obr. 1 Frontispis Andreas Vesalius, *De humani corporis fabrica*, Basileiae 1543.

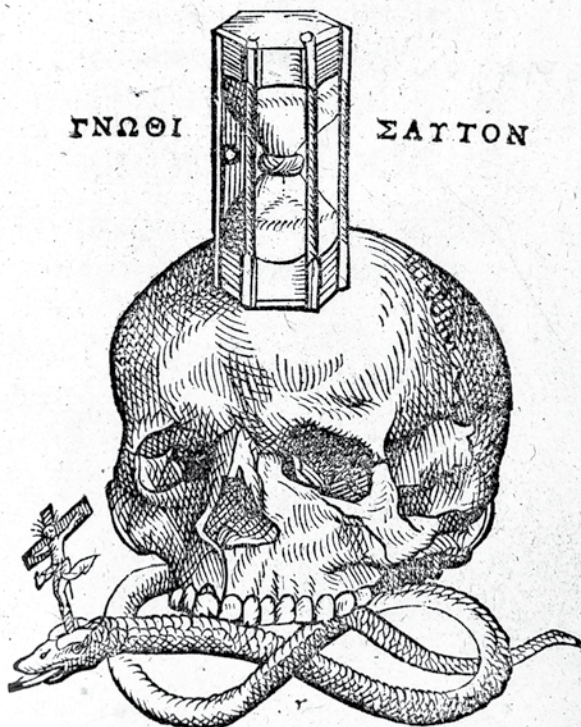
A snad ještě výmluvněji, neboť zcela explicitně, tuto četbu apollonského hesla jako poznání smrtelnosti podporuje titulní strana díla *Historia plerarumque partium humani corporis* wittenberského anatoma Salomona Albertiho.¹² Budeme-li „číst“

¹¹ K symbolice kostlivce u Vesalia srv. SAN JUAN, Rose Marie. The Turn of the Skull : Andreas Vesalius and the Early Modern Memento Mori. In *Art History*, 2012, roč. 35, č. 5, s. 958 - 975. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8365.2012.00932.x>

¹² ALBERTI, Salomon. *Historia plerarumque partium humani corporis*. Witebergae : [s. n.], 1583.

rytinu zespodu nahoru, nejnižšie nalezne hada, asklépiovský symbol lekářství, zvláštne propleteného do tvaru ležící osmičky, do jehož hlavy je jakoby zabodnut kříž s ukřížovaným Spasitelem. A tak vlastně nejde jen o hada Asklépiova, nýbrž o hada biblického, pradávneho, téměř věčného nepřítele lidského rodu, osnovatele pádu člověka ze zahrady Eden do světa smrti, z níž jej na kříži vykoupil Ježíš Kristus. Proto je tělo hada částečně zakryto lidskou lebkou, symbolem smrti. Nad ni, na čelo lebky umístil umělec přesýpací hodiny, odměřující čas smrtelníkovi. U hodiny pak čteme řecký nápis „Gnóthi seauton“, tedy „Poznej sám sebe“

HISTORIA
PLERARVNQVE
PARTIVM HVMANI COR-
PORIS, MEMBRATIM SCRIPTA, ET
in vsúm tyronum retracta-
tiús edita,
A
SALOMONE ALBERTO, MEDICI-
nae Doctore & Professore eius publico.

Obr. 2 Frontispis Salomon Alberti, *Historia plerarumque partium humani corporis*, Witebergae 1583.

I Jesseniův odkaz na apollónskou věštbu v úvodu jeho předmluvy k *Pražské anatomii* lze v tomto kontextu číst v návaznosti na tuto tradici jako „memento mori – pamatuj na smrt.“ Ostatně na portrétní rytině, která doprovází toto Jesseniovo anatomické dílo, nalezneme wittenberského profesora zobrazeného s pravou rukou položenou na lidské lebce. Jesseniovo jakoby hamletovské gesto není projevem manýrismu, nýbrž v pozdní renesanci obvyklého chápání anatomie jako poznání smrtelnosti člověka, respektive lidského těla. Tomu odpovídá i motto, které nalezneme pod jinou Jesseniovou portrétní rytinou: „vertartur corpus, mens est Jessenii constans.“ – „Tělo se proměňuje, mysl Jesseniova je stálá.“¹³

Poznání sebe sama jako poznání účelnosti

Poznání smrtelnosti člověka však není jediným výsledkem, ke kterému dospěje anatomické zkoumání. „Cognitio sui“ je totiž zároveň „cognitio Dei“. Jak stojí v druhé části Jesseniova citátu, poznání člověka, myšleno je anatomického zkoumání lidského těla, ukazuje na svrchovaně moudrého Boha, který v lidském těle nestvořil nic přebytečně, ale naopak vše tak účelně, že je možno je považovat za stvoření nejdokonalejší. Klíčem pro rozpoznání Boží moudrosti je tedy poznání účelnosti lidského těla, jeho celkové struktury i účelnosti jednotlivých orgánů a částí.¹⁴

Pasáž z předmluvy k Jesseniově *Pražské anatomii*, která zdůrazňuje účelnost stavby lidského těla, však ještě nemusí nutně svědčit o teleologickém rozměru renesanční anatomie. Cílem předmluvy je totiž primárně ospravedlnění anatomie. Jessenius sám, který nikoli bez problémů byl jmenován profesorem chirurgie a anatomie na univerzitě ve Wittenbergu v roce 1595, byl nucen před lutherskou orthodoxií obhajovat anatomickou praxi, konkrétně výuku anatomie prostřednictvím veřejných pitv, jak se s ní seznámil za svých studiích v Padově. Poukaz na soulad s apollónskou výzvou a zdůraznění poznání účelnosti jako poznání Boží moudrosti pak patří mezi strategie, které na svou obhajobu rozvíjí. A v *Pražské anatomii*, která byla popisem veřejné pitvy uskutečněné v roce 1600 v Praze, tyto strategie, jež se objevují dříve v pozvánkách na veřejné pitvy,¹⁵ prezentuje jednotně a v nejpropovídanější podobě.

Přesto se však nejedná o „pouhou“ rétoriku předmluvy k anatomickému dílu. Teleologie byla jistěže Jesseniovi prostředkem pro ospravedlnění anatomické pra-

¹³ JESSENIUS, Johannes. *De anima et corpore universi, AKROASIS PERIPATETIKE*. Pragaie : Typis Haeredum M. Danielis Adamia Veleslavina, 1605.

¹⁴ Podle některých autorů nauka o účelnosti, teleologie, ač v novověku mnohými odmítnuta, stále není „mrtvá“, srv. nedávná oxfordská publikace, mapující jednak dějiny teleologie, jednak i její postavení v současném myšlení: McDONOUGH, Jeffrey, Keegan (ed.). *Teleology : A History*. Oxford : Oxford University Press, 2020. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190845711.001.0001>; srv. též SPAEMANN, Robert – Löw, Reinhard. *Účelnost jako filosofický problém. Dějiny a znovobjevění teleologického myšlení*. Praha : Oikoyomenh, 2004. K oživenému zájmu o teleologii v současné biologii prostřednictvím tzv. teleonomie srv. DRESOW, Max – LOVE, Alan C. *Teleonomy : Revisiting a Proposed Conceptual Replacement for Teleology*. In *Biological Theory*, 2023, roč. 18, s. 101 – 113. <https://doi.org/10.1007/s13752-022-00424-y> Kritiku teleologického myšlení představuje např. TVRDÝ, Filip. *Biologie zbavená břemene teleologie*. In *Aither, Journal for the Study of Greek and Latin Philosophical Tradition*, 2021, roč. 13, č. 25, s. 50 – 68. <https://doi.org/10.5507/aither.2021.002>

¹⁵ NEJESCHLEBA, Tomáš. *Veřejné wittenberské pitvy Jana Jessenia*. In *Časopis lékařů českých*, 2020, roč. 159, č. 6, s. 236 – 239.

xe, ovšem její využití vyvěralo z hlubokého zakořenění teleologického uvažování v anatomii již od antiky, již má být i renesanční anatomie, v souladu s obecným chápáním renesance, znovuzrozením a obnovením.¹⁶ A Jessenius, žijící a tvořící na sklonku renesanční doby, vycházel ze svých slavných renesančních předchůdců a přebíral z jejich děl i nauku o účelnosti.

Mezi renesančními anatomy se teleologické uvažování objevuje nejvíce u již zmínovaného Andrease Vesalia. V jeho rozsáhlém díle *De humana corporis fabrica* snad nalezneme, jak ukázala Nancy Siraisi, téměř na každé straně odkaz na účelnost celkové stavby lidského těla, nebo jeho částí.¹⁷ Zdá se, jako by v jeho díle defilovaly jednotlivé podoby teleologie, od Aristotelova pojetí přírody / přirozenosti jako neosobního principu, přes Ciceronovo zdůraznění účelnosti v každém aspektu přírody jako evidence božské prozřetelnosti, až ke Galénovu chápání účelnosti každé části lidského těla, ať již pochází od přírody nebo demiurga, s tím, že v návaznosti na Lactantia je demiurgus nahrazen křesťanským Bohem.

A tak se u Vesalia objevuje účelnost struktury lidského těla jednak v uspořádání výkladu, jednak v teorii příčin se zdůrazněním příčiny finální, a jednak v pojetí přírody (Natura) nebo Boha (Deus) jako designera. Rámcově je tedy jeho teleologie galénovská, což může znít paradoxně s ohledem na to, že Vesalius proslul jako kritik Galéna, jehož autoritu v anatomii je podle něj třeba nahradit vlastním anatomickým bádáním. Vesaliův odklon od Galéna, jak ukázal např. Andrew Cunningham, je však distancí pouze od konkrétních anatomických pozorování, nikoli od anatomické teorie, kterou plně přejímá, tedy od pojetí lidského těla jako funkční organické struktury vystavené na kostech, svalch a měkkých tkáních, s rozlišením tří pneumat proudících v pro ně určenými arteriemi, žilami, tepnami a nervy. Součástí Vesaliovy renesance Galéna je i podtržení účelnosti tohoto uspořádání i každé jednotlivé části tohoto organického celku.¹⁸

Vraťme se však k Jesseniově *Pražské pitvě*. Jessenský v textu na mnoha místech zmiňuje účelnost jednotlivých částí lidského těla, avšak největší význam by z hlediska teleologie měly mít, podle citace v úvodu, ty oblasti, v nichž člověk se od ostatních tvorů odlišuje. V nich totiž by, jak stojí v předmluvě, měl člověk ostatní převyšovat svou dokonalostí, jež spočívá v nejučelnějším uspořádání. V tomto ohledu vyjmenovává tři body. Zaprvé rozum, díky kterému je nejmoudřejší ze všech živočichů.¹⁹ Při pitvě hlavy pak z hlediska teleologie v kontextu rozumu věnuje Jessenský pozornost účelnosti anatomické stavby lidského jazyka, který umožňuje artikulaci, tedy aby ústy jakoby přístavem, vycházela řeč, která je božím darem souvisejícím s jedinečností daru mysli.²⁰ Zadruhé odlišuje člověka od zvířat lidská

¹⁶ Kromě již uvedené literatury o teleologii srv. FORNASIER, Matteo. Teleology in Renaissance Science. In SGARBI, Marco (ed.). *Encyclopedia of Renaissance Philosophy*. Cham : Springer, 2020, s. 1 - 2. https://doi.org/10.1007/978-3-319-02848-4_408-1

¹⁷ SIRAI, Nancy G. Vesalius and the Reading of Galen's Teleology. In *Renaissance Quarterly*, 1997, roč. 50, č. 1, s. 1 - 37. <https://doi.org/10.2307/3039327>

¹⁸ CUNNINGHAM, Andrew. *The Anatomical Renaissance. The Resurrection of the Anatomical Projects of the Ancients*. Aldershot : Routledge, 1997.

¹⁹ JESSENIUS, *Průběh pitvy*, s. A5r.

²⁰ JESSENIUS, *Průběh pitvy*, s. 143r.

ruka, která je nástrojem nástrojů.²¹ Třetím bodem, kterým se člověk liší od ostatních živočichů, pak je vzpřímená postava.

Z této trojice lidských dokonalostí, jimiž člověk předčí ostatní tvory, je pro renesanční období typické zdůraznění významu lidské ruky. Zatímco zdůraznění rozumu a vzpřímené postavy nacházíme ve velké míře ve středověké teologii a filosofii, lidská ruka jakožto jakási antropologická konstanta se objevuje spíše v renesanci, což souvisí s přístupem k antickým textům, které byly ve středověku buď neznámé nebo okrajové. A právě v anatomii lidské ruky se snad nejzřetelněji projevuje teleologické myšlení.

Obr. 3 Portrét Andrease Vesalia z knihy Andreas Vesalius, *De humani corporis fabrica*, Basileiae 1543.

Vesaliův potrét v díle *De humana corporis fabrica* zobrazuje anatoma, jak levou rukou drží v loketním kloubu ruku vertikálně umístěné pitvané mrtvolky, ruka je již zbavena kůže a svaly ruky jsou již odhaleny. V pravé ruce pak anatom svírá šlachy ovládající prsty ruky, tyto šlachy již dříve v pitevním úkonu oddělil od jejich úponů. Pozice pitvané mrtvolky je na první pohled z hlediska pitevního úkonu nevhodná až nesmyslná. Nejedná tedy se o zobrazení reálného úkonu, avšak zároveň pitvaná ruka není jen estetickým doplňkem portrétu nebo symbolem, který má ukázat na profesi portrétovaného. Grafik spolupracující s autorem chce tímto zobrazením na něco poukázat. Avšak nehodlá ani zdůraznit důležitost pitvy svalů obecně, ani ukázat na to, že Vesalius byl dobře obeznámen s hrou tenis a s ní spojeným tenisovým loktem.²²

Lidská ruka se v šestnáctém století stává symbolem anatomie vůbec. Ve středověku totiž anatomie byla vyučována prostřednictvím četby autoritativních textů, respektive, jak ukazují dobové ilustrace, např. anatomie Mondina de Luzzi, anatom seděl na katedře a komentoval text, zatímco jeho pomocníci prováděli pitevní výkony. V šestnáctém století se praxe mění. Anatom je tím, kdo aktivně přistupuje

²¹ JESSENIUS, *Průběh pitvy*, s. A4v.

²² K tomuto tématu viz HAGE, J. Joris - BRINKMAN, Romy J. Anatomist Andreas Vesalius (1515 - 1564) and the Early History of the Tennis Racket. In *Medicine & Science in Tennis*, 2017, roč. 22, č. 1, s. 20 - 25; BRINKMAN, Romy J. - HAGE, J. Joris. Andreas Vesalius' 500th anniversary: the initiation of hand and forearm myology. In *Journal of Hand Surgery*, 2015, roč. 40, č. 9, s. 1 - 8. <https://doi.org/10.1177/1753193415594090>

k pitvě, je tím, kdo provádí svými rukama pitevni výkony.²³ Svými rukama odkrývá přirozenost lidského těla, které je svědectvím Boží prozřetelnosti a stvořitelské moudrosti. A svrchovaným svědectvím je především ruka samotná, jak ukazuje v první řadě Vesaliovo dílo.²⁴

Ikograficky je význam ruky zdůrazněn nejen na Vesaliovu portrétu. V záhlaví frontispisu anatomického díla padovského pozdně renesančního anatoma Girolama Fabrici ab Aquapendente²⁵ nalezneme dvě alegorické ženské postavy, vpravo chirurgii, držící v ruce chirurgické nástroje, vlevo anatomii, jež v ruce svírá svazek šlach rozpitvané lidské ruky.²⁶ Do této řady je možné zařadit také slavný Rembrandtův obraz *Anatomie dr. Tulpa*, který je skupinovým portrétem a zároveň obsahuje komplikované a téměř tajemné anatomické sdělení pro amsterdamské chirurgy, kteří jsou zde portrétováni. Jak ukazuje William Schupbach v knize *The Paradox of Rembrandt's anatomy of Dr. Tulp*, podobnost mezi Rembrandtovým obrazem dr. Tulpa, frontispisem Fabriciovy anatomie a Vesaliovým portrétem není náhodná. Všechna díla náležejí do jedné linie anatomického teleologického uchopení lidské ruky. Anatom Tulp na Rembrandtově obraze provádí stejný úkon, jako Vesalius na svém portrétu a jeho výsledek drží ve své ruce i personifikovaná anatomie na frontispise knihy Fabriciho ab Aquapendente. Všichni poukazují na složitost systému sval a šlach ovládajících prsty lidské ruky, která je svědectvím božského designu.²⁷

Východiskem je Aristotelovo označení ruky jako nástroje nástrojů v osmé kapitole třetí knihy *O duši* (III, 8, 432), které citoval i Jessenius. Aristotelés zde říká: „*Duše je jako ruka, neboť jako ruka je nástrojem nástrojů, tak rozum je tvarem tvarů.*“²⁸ Slavný výraz „nástroj nástrojů“ je zde použit pouze jako přirovnání, Aristotelés na tomto místě význam ruky více nerozvádí.

Jinak je tomu v jeho spise *O částech živočichů – De partibus animalium*. Zde v desáté kapitole čtvrté knihy Aristotelés kritizuje Anaxagorův názor, že díky tomu, že člověk má ruce, je nejrozumnějším tvorem. Ruka a rozum jsou úzce propojeny jako související části lidského těla, přičemž v Anaxagorově pojetí je ruka příčinou rozumnosti. Aristotelés kritizuje tento Anaxagorou zastávaný kauzální nexus a příčinnost obrací: rozumnost je příčinou toho, že člověk má ruce. Pouze člověk jako rozumový tvor je schopen používat ruce jako nástroj nástrojů, tedy jako nástroj, kterým používá další nástroje. Ruka je přírodou, od přirozenosti, zformována tak, aby tento účel plnila nejlépe. Účelem tohoto zformování je uchopování. Z anatomo-

²³ SIRAI, Nancy G. *Medieval & early Renaissance medicine : an introduction to knowledge and practice*. Chicago : University of Chicago Press, 1990, s. 87. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226761312.001.0001>

²⁴ MAURETTE, Pablo. The Organ of Organs : Vesalius and the Wonders of the Human Hand. In *Journal of Medieval and Early Modern Studies*, 2018, roč. 48, č. 1, s. 105 - 124. <https://doi.org/10.1215/10829636-4280873>

²⁵ K Fabricimu srv. např. KLESTINEC, Cynthia. Civility, Comportment, and the Anatomy Theater : Girolamo Fabrici and His Medical Students in Renaissance Padua. In *Renaissance Quarterly*, 2007, roč. 60, č. 2, s. 434 - 463.

²⁶ FABRICIUS AB AQUAPENDENTE, Hieronymus. *De Visione, Voce, Auditu*. Venetiis : Francesco Bolzetta, 1600.

²⁷ SCHUPBACH, William. *The Paradox of Rembrandt's Anatomy of Dr Tulp*. London : Wellcome Institute for the History of Medicine, 1982.

²⁸ ARISTOTELÉS. *O duši*. In ARISTOTELÉS. *Člověk a příroda*. Praha : Svoboda, 1984, s. 269.

mického hlediska jsou pro tento účel nejdůležitější prsty, ty dovedou uchopovat, a svaly, které je ovládají.²⁹

Aristotelův spis *De partibus animalium* se dočkal většího rozšíření na západě díky překladům a tištěným vydáním až na konci patnáctého století. První latinský komentář k *De partibus animalium* vytvořil padovský filosof Pietro Pomponazzi v roce 1521 a právě na padovské univerzitě, která se stala jedním z nejvýznamnějších center renesanční anatomie, se dočkal významné recepce.³⁰ Aristotelovo zdůraznění ruky jako nástroje nástrojů, založené na teleologii, se tak propisuje do dobových anatomických děl.

Podobně je tomu i s dílem Galénovým, jehož renesance také spadá do druhé poloviny patnáctého a první poloviny šestnáctého století. Galén se anatomii lidské ruky zabývá v *De usu partium*, především v první a druhé knize. V návaznosti na Aristotela hovoří o ruce jako o nástroji lidské civilizace a věnuje se především mechanismu svalu a šlach, které ovládají prsty lidské ruky. Ten považuje za obdivuhodný a chápe jej jako doklad božského umění, přírody nebo demiurga, které je pro člověka velkým dobrodiním. A právě u Galéna je mechanismus lidské ruky argumentem proti odmítání božského designu u člověka.³¹

Jak již bylo uvedeno dříve, Andreas Vesalius, navzdory své kritice Galénovy anatomie, zůstává věrný Galénovu anatomickému projektu, z kterého přebírá i teleologii. Účelnost uspořádání lidského těla připisuje přírodě nebo Bohu a tyto pojmy v *De humana corporis fabrica* používá synonymně. To nelze považovat za nějakou anticipaci pozdějšího Spinozova substanciálního monismu, nýbrž je nutno to přičíst Vesaliově práci s Galénovými i Aristotelovými texty. Vesaliovo zdůraznění dokonalosti mechanismu lidské ruky jako vrcholného dokladu Boží stvořitelské moudrosti či vrcholného příkladu účelnosti přírody, jako svědectví božského designu u člověka, kterým se podtrhuje jak lidská důstojnost, tak důstojnost anatomie jako umění, které účinky božského designera odkrývá, je patrné z ikonografického materiálu i vlastního textu.³²

Jeseniova *Pražská anatomie* je na Vesaliově dílu v mnohém závislá.³³ V určitém smyslu se tak dokonce může zdát poněkud zastaralou. *Pražská anatomie* vznikla

²⁹ ARISTOTELÉS. *De partibus animalium* IV, 10 (687a -5 b-24), srv. ARISTOTLE. *On the Parts of Animals*. Oxford : Oxford University Press, 2001, s. 98 - 99. <https://doi.org/10.1093/oseo/instance.00262098>

³⁰ POMPONAZZI, Pietro. *Expositio super primo et secundo De partibus animalium*. Ed. Stefano Perfetti. Firenze: Leo S. Olschki editore, 2004. Srv. PERFETTI, Stefano. *Aristotle's Zoology and its Renaissance Commentators (1521 - 1601)*. Leuven : Leuven University Press, 2000.

³¹ GROSS, Karl. Galens teleologische Betrachtung der menschlichen Hand in *De usu partium*. In *Sudhoffs Archiv*, 1974, roč. 58, s. 13 - 24; GALEN, *On the usefulness of the parts of the body*. 2 vols. Ithaca, N.Y. : Cornell University Press, 1968.

³² SIRAISSI. Vesalius and the Reading of Galen's Teleology. Vesalia za galénovce považuje i NUTTON, Vivian. Galenism and Anti-Galenism in Renaissance Anatomy. In PIETROBELLI, Antoine (ed.). *Contre Galien. Critiques d'une autorité médicale de l'Antiquité à l'âge moderne*. Paris : Honoré Champion, 2020, s. 215 - 227.

³³ Renesanční anatomii jistěže není možné redukovat na anatomii Vesaliovu, rozvíjela si i v jiných částech Evropy, např. ve Španělsku, i když často Vesaliův projekt byl pro ostatní anatomy klíčový, srv. MARTÍNEZ-VIDAL, Álvar - Pardo - Tomás, José. Anatomical Theatres and the Teaching of Anatomy in Early Modern Spain. In *Medical History*, 2005, roč. 49, č. 3, s. 251 - 280. <https://doi.org/10.1017/S0025727300008875>

více než padesát let po vydání díla Vesaliova, které v mnoho ohledech již bylo na přelomu šestnáctého a sedmnáctého století překonáno dalšími, vesměs padovskými anatómy: Realdem Colombem, Gabrielem Fallopiem, Girolamem Fabricim ab Aquapendente a dalšími. Johannes Jessenius, který byl přímým žákem Fabriciho ab Aquapendente, se však vskutku k Vesaliovi explicitně hlásil. Dokonce sám vydal Vesaliův spis *Anatomicarum Gabrielis Fallopii Observationum examen*, který je Vesaliovou odpovědí na Fallopiovu kritiku jeho *De humana corporis fabrica*.³⁴

Teleologický výklad struktury lidského těla a jeho částí, který nalezneme u Jessenia, však nemůže být přičítán pouze jeho závislosti na Vesaliovi. Jednak byl v jisté míře přítomen u všech renesančních anatómů a jednak při podrobnějším srovnání se Jesseniův text z hlediska teleologie od Vesaliova poněkud odlišuje. Vesalius totiž, jak ukázala ve zmiňovaném článku Nancy Siraisi, byl ze všech renesančních anatómů snad „nejteleologičtější“. To je dáno především jeho návazností na Galénovu teleologii. U pozdějších autorů sice stále teleologický výklad nalézáme a, zdůrazňuji, nikoli marginálně, avšak ne s tak výraznou akcentací, či lépe řečeno s takovou četností upomínek na účelnost struktury těla a jeho částí, jako u Vesalia. Tuto tendenci nalezneme i u Jessenia, který v tomto ohledu nereplikuje Vesalia, nýbrž sleduje trend patrný např. u jeho učitele Girolama Fabriciho ab Aquapendente. Zdůraznění teleologie se objevuje především v předmluvě, která dává anatomickému zkoumání základní rámec. V popisu samotných pitevních výkonů se však teleologický výklad poněkud umenšuje ve prospěch deskripce. A tak konkrétně při popisu pitvy lidské ruky se Jessenius soustředí na popis, účelnost je zde sice také uvedena ovšem v aristotelském smyslu jako účel, či užitek (usus), který spočívá v uchopování, a galénovské podtržení božského designu je možné vyčíst až spíše z kontextu, z předmluvy a z jiných míst, než by na tomto místě bylo explicitně uvedeno.

V každém případě však Jesseniova *Pražská anatomie* svědčí o teleologickém chápání anatomie v renesanci, neboť obsahuje teleologický výklad struktury a částí lidského těla, který tvoří organickou součást jeho anatomického díla. Jessenius, plně v souladu s dobovým územ, především v návaznosti na padovské renesanční anatómy, kteří pracují v anatomii s teleologií ať aristotelskou, galénovskou nebo směsicí obojího, chápe anatomii jako naplnění delfské věštby „poznej sebe sama“. Anatomické sebezpoznaní je zároveň poznáním Boha jako svrchovaného designera, který vytvořil lidské tělo jako nejdokonalejší strukturu podle principu účelnosti, jejímž nejvýraznějším svědectvím je podivuhodná anatomie lidské ruky.

³⁴ VESALIUS, Andreas. *Anatomicarum Gabrielis Fallopii observationum examen. Magni, humani corporis fabricae operis appendix*. Ed. Johannes Jessenius. Hannoveriae : Typis Wecheliani apud Claudium Marnium et haeredes Ioan. Aubrii, 1609. Jessenius považuje Vesalia za klíčového zakladatele anatomie považuje a brání jej proti kritice Fallopiově, srv. NEJESCHLEBA, Tomáš. Renaissance Anatomy : The Path from Ars to Scientia with a Focus on Anatomical Works of Johannes Jessenius. In *Teorie Vedy / Theory of Science*, 2020, roč. 42, č. 1, s. 95 - 115. <https://doi.org/10.46938/tv.2020.473>

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam bibliografických odkazů

- ALBERTI, Salomon. *Historia plerarumque partium humani corporis*. Witebergae : [s. n.], 1583.
- ARISTOTELÉS. „O duši“. In ARISTOTELÉS. *Člověk a příroda*. Praha : Svoboda, 1984, s. 165 – 314.
- ARISTOTLE. *On the Parts of Animals*. Oxford : Oxford University Press, 2001. <https://doi.org/10.1093/oseo/instance.00262098>
- BRINKMAN, Romy J. – HAGE, J. Joris. Andreas Vesalius' 500th anniversary: the initiation of hand and forearm myology. In *Journal of Hand Surgery*, 2015, roč. 40, č. 9, s. 1 – 8. <https://doi.org/10.1177/1753193415594090>
- BRITAIN, Charles. Self-knowledge in Cicero and Augustine (De Trinitate X, 5, 7-10, 16). In *Medioevo: rivista di storia della filosofia medievale*, 2012, roč. 37, s. 107 – 136.
- CARLINO, Andrea. Know Thyself : Anatomical Figures in Early Modern Europe. In *RES : Anthropology and Aesthetics*, 1995, roč. 27, s. 52 – 69. <https://doi.org/10.1086/RESv27n1ms20166917>
- CICERO, Marcus Tullius. *Tuskulské hovory*. Praha : Svoboda, 1976.
- CUNNINGHAM, Andrew. *The Anatomical Renaissance. The Resurrection of the Anatomical Projects of the Ancients*. Aldershot : Routledge, 1997.
- DRESOW, Max – LOVE, Alan C. Teleonomy : Revisiting a Proposed Conceptual Replacement for Teleology. In *Biological Theory*, 2023, roč. 18, s. 101 – 113. <https://doi.org/10.1007/s13752-022-00424-y>
- FABRICIUS AB AQUAPENDENTE, Hieronymus. *De Visione, Voce, Auditu*. Venetiis : Francesco Bolzetta, 1600.
- FLORIANOVÁ, Hana. Jesseniova přednáška k první veřejné pražské pitvě konané roku 1600. In SILAGIOVÁ, Zuzana – ŠEDINOVÁ, Hana – KITZLER, Petr (eds.). *Donum magistrae : ad honorem Dana Martínkové*. Praha : Filosofia, 2007, s. 231 – 248.
- FORNASIER, Matteo. Teleology in Renaissance Science. In *Encyclopedia of Renaissance Philosophy*. Ed. Marco Sgarbi. Cham : Springer, 2020. https://doi.org/10.1007/978-3-319-02848-4_408-1
- GALEN. *On the usefulness of the parts of the body. 2 vols*. Ithaca, N.Y. : Cornell University Press, 1968.
- GROSS, Karl. Galens teleologische Betrachtung der menschlichen Hand in De usu partium. In *Sudhoffs Archiv*, 1974, roč. 58, s. 13 – 24.
- HAAS, Alois M. Christliche Aspekte des ‚Gnothi seauton‘. Selbsterkenntnis und Mystik. In *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur*, 1981, roč. 110, č. 2, s. 71 – 96.
- HAGE, J. Joris – Brinkman, Romy J. Anatomist Andreas Vesalius (1515 – 1564) and the Early History of the Tennis Racket. In *Medicine & Science in Tennis*, 2017, roč. 22, č. 1, s. 20 – 25.
- JESSENIUS, Johannes. *De anima et corpore universi, AKROASIS PERIPATETIKE*. Pragae : Typis Haeredum M. Danielis Adamia Veleslavina, 1605.
- JESSENIUS, Johannes. *Průběh pitvy jím slavnostně provedené v Praze L. P. MDC, k níž byl přičleněn traktát o kostech*. Praha : Karolinum, 2004.
- KLESTINEC, Cynthia. Civility, Comportment, and the Anatomy Theater : Girolamo Fabrici and His Medical Students in Renaissance Padua. In *Renaissance Quarterly*, 2007, roč. 60, č. 2, s. 434 – 463.
- MARTÍNEZ-VIDAL, Àlvar – PARDO-TOMÁS, José. Anatomical Theatres and the Teaching of Anatomy in Early Modern Spain. In *Medical History*, 2005, roč. 49, č. 3, s. 251 – 280. <https://doi.org/10.1017/S0025727300008875>

- MAURETTE, Pablo. The Organ of Organs : Vesalius and the Wonders of the Human Hand. In *Journal of Medieval and Early Modern Studies*, 2018, roč. 48, č. 1, s. 105 - 124. <https://doi.org/10.1215/10829636-4280873>
- McDONOUGH, Jeffrey, Keegan (ed.). *Teleology : A History*. Oxford : Oxford University Press, 2020. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190845711.001.0001>
- NEJESCHLEBA, Tomáš. *Jan Jessenius v kontextu renesanční filosofie*. Praha : Vyšehrad, 2008.
- NEJESCHLEBA, Tomáš. Justification of Anatomical Practice in Jessenius's Prague Anatomy. In *Early Science and Medicine*, 2016, roč. 21, č. 6, s. 557 - 574. <https://doi.org/10.1163/15733823-00216p04>
- NEJESCHLEBA, Tomáš. Renaissance Anatomy : The Path from Ars to Scientia with a Focus on Anatomical Works of Johannes Jessenius. In *Teorie Vedy / Theory of Science*, 2020, roč. 42, č. 1, s. 95 - 115. <https://doi.org/10.46938/tv.2020.473>
- NEJESCHLEBA, Tomáš. Veřejné wittenberské pitvy Jana Jessenia. In *Časopis lékařů českých*, 2020, roč. 159, č. 6, s. 236 - 239.
- NUTTON, Vivian. Galenism and Anti-Galenism in Renaissance Anatomy. In PIETROBELLI, Antoine (ed.). *Contre Galien. Critiques d'une autorité médicale de l'Antiquité à l'âge moderne*. Paris : Honoré Champion, 2020, s. 215 - 227.
- PERFETTI, Stefano. *Aristotle's Zoology and its Renaissance Commentators (1521 - 1601)*. Leuven : Leuven University Press, 2000.
- PICK, Friedel. *Johannes Jessenius de Magna Jessen. Arzt und Rektor in Wittenberg und Prag hingerichtet am 21. Juni 1621. Ein Lebensbild aus der Zeit des Dreissigjährigen Krieges*. Leipzig : Barth, 1926.
- PLATÓN. *Faidros*. Praha : Oikoymenh, 1993.
- PLATÓN. *Prótagoras*. Praha : Oikoymenh, 1992.
- POLIŠENSKÝ, Josef. *Jan Jesenský - Jessenius*. Praha : Svobodné slovo, 1965.
- POMPONAZZI, Pietro. *Expositio super primo et secundo De partibus animalium*. Ed. Stefano Perfetti. Firenze : Leo S. Olschki editore, 2004.
- SAN JUAN, Rose Marie. The Turn of the Skull: Andreas Vesalius and the Early Modern Memento Mori. In *Art History*, 2012, roč. 35, č. 5, s. 958 - 975. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8365.2012.00932.x>
- SCHUPBACH, William. *The Paradox of Rembrandt's Anatomy of Dr Tulp*. London : Wellcome Institute for the History of Medicine, 1982.
- SIRAISI, Nancy G. *Medieval & early Renaissance medicine : an introduction to knowledge and practice*. Chicago : University of Chicago Press, 1990. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226761312.001.0001>
- SIRAISI, Nancy G. Vesalius and the Reading of Galen's Teleology. In *Renaissance Quarterly*, 1997, roč. 50, č. 1, s. 1 - 37. <https://doi.org/10.2307/3039327>
- SORABJI, Richard. Porphyry on Self-Awareness, True Self, and Individual. In *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, 2007, roč. 50, Supplement č. 98, s. 61 - 69. <https://doi.org/10.1111/j.2041-5370.2007.tb02504.x>
- SPAEMANN, Robert - LÖW, Reinhard. *Účelnost jako filosofický problém. Dějiny a znovoobjevení teleologického myšlení*. Praha : Oikoymenh, 2004.
- TVRDÝ, Filip. Biologie zbařená břemene teleologie. In *Aither, Journal for the Study of Greek and Latin Philosophical Tradition*, 2021, roč. 13, č. 25, s. 50 - 68. <https://doi.org/10.5507/aither.2021.002>
- VESALIUS, Andreas. *Anatomicarum Gabrielis Fallopii observationum examen. Magni, humani corporis fabricae operis appendix*. Editoval Johannes Jessenius. Hannoveriae : Typis Wecheliani apud Claudium Marnium et haeredes Ioan. Aubrii, 1609.
- VESALIUS, Andreas - CALCAR, Jan Stephan van. *Andreae Vesalii Bruxellensis, scholae medicorum Patavinae professoris, de Humani corporis fabrica Libri septem*. Basileae : ex officina Ioannis Oporini, 1543. <https://doi.org/10.5962/bhl.title.109299>
- VÍTEK, Tomáš. *Sedm mudrců a jejich výroky*. Praha : Herrmann & synové, 2010.

*SUMMARY*Self-knowledge and Teleology in Renaissance Anatomy on the Example of Jessenius'
Prague Anatomy

Renaissance anatomy, which is a renaissance of ancient anatomical concepts, takes from classical texts and further develops, among other things, the doctrine of purposefulness. In the article, teleological thinking in Renaissance anatomy is presented by the example of the Wittenberg anatomist Johannes Jessenius, who performed the first public dissection in Prague in 1600 and published a description of it in Wittenberg in 1601. Jessenius, a graduate of the University of Padua, following especially the Italian Renaissance anatomical authorities, is also concerned with teleology, which he uses both to justify anatomical practice and to incorporate it into his own interpretation of anatomical acts. My aim is to use Jessenius as an example to show how the traditional philosophical motif of self-knowledge is developed and transformed in Renaissance anatomy in the context of teleology, i.e. the doctrine of purposefulness.

In my article, I focus primarily on the dedication and introduction to Jessenius's Prague Anatomy, where teleological thinking is most clearly manifested. I present the teleology in Jessenius in two stages with reference to the passage in the dedication to the Prague Anatomy. In keeping with contemporary practice, Jessenius interprets the Delphic oracle "Know Thyself" as a call to anatomical knowledge of the human body. The original context of divination, which was "know thy soul," seems to have been abandoned in anatomy, but still, even in Jessenius, the knowledge of the self is understood as a *memento mori*, a knowledge of one's own mortality. At the same time the self-knowledge is the knowledge of God in the sense of the connection between *cognitio sui* and *cognitio Dei*. Through the knowledge of the human body, the anatomist comes to know God, or rather he comes to know the divine designer who created nothing without purpose in the human body. The knowledge of the principle of purposefulness thus seems to be the culmination of all anatomical study.

Jessenius mentions in many places in the text the purposefulness of the individual parts of the human body, but the areas of greatest importance in terms of teleology are those in which the human being differs from other creatures. For in these areas man should surpass others by his perfection, which consists in the most purposeful arrangement. Jessenius enumerates three points. First, reason, which makes him the wisest of all animals. In dissecting the head, then, from the point of view of teleology in the context of reason, Jessenius pays attention to the purposefulness of the anatomical structure of the human tongue, which allows for articulation, that is, for speech to come out of the mouth, as it were, which is a divine gift related to the uniqueness of the gift of mind. Secondly, what distinguishes man from animals is the human hand, which is an instrument of instruments. The third point by which man differs from other animals is the upright figure.

Special attention is paid in my paper to the anatomy of the hand, in which Jessenius follows specifically Andreas Vesalius, who adopts a teleological understanding of the hand from Aristotle and Galen. While Vesalius, following Galen, is the most teleological anatomist of the Renaissance, Jessenius, although explicitly claiming Vesalius as his indirect teacher, tones down the emphasis on teleology and concentrates more on the description of anatomical feats. Teleology is given space mostly in the dedication and the preface to the Prague anatomy, where the basic framework for the meaning of anatomical study is established.

prof. PhDr. Tomáš Nejeschleba, Ph.D.
Univerzita Palackého Olomouc Filozofická fakulta
Katedra filosofie - Centrum pro práci s renesančními texty
CZ-77900 Olomouc, Křížkovského 12
e-mail: <tomas.nejeschleba@upol.cz>
ORCID 0000-0003-3130-9302